

УДК 343.3/.7

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2023-3-2>

Присташ Степан Степанович,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України
ORCID ID: 0009-0000-6239-9254

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ПРЕДМЕТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті крізь призму національної нормативно-правової бази розглянуто правову природу поняття «віртуальний актив» як об'єкта цивільно-правових відносин. Проаналізовано відповідність закріпленої у вітчизняному законодавстві дефініції з визначеннями, якими послуговується міжнародна правова спільнота. Окреслено законодавчу основу для обігу віртуальних активів в Україні. Автором розглянуто диспозицію статті 209 Кримінального кодексу України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» та проаналізовано можливість використання віртуальних активів у якості предмету скоєння злочину, передбаченого визначеною статтею. У дослідженні запропоновано загальну характеристику фінансових транзакцій з використанням віртуальних активів, а також окреслено низку злочинних механізмів, що реалізуються для легалізації незаконно отриманих доходів із використанням майна, вираженого у формі віртуальних активів.

Проаналізовано відповідність Закону України «Про віртуальні активи» та Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» міжнародним стандартам по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, перш за все рекомендаціям Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та Варшавської конвенції (2005 р.). Розкрито суть системи заходів, запроваджених законодавцем, для попередження та боротьби з відмиванням нелегальних доходів, в тому числі й з використанням віртуальних активів. Обґрунтовано думку про те, що деякі чинні нормативно-правові акти потребують вдосконалення та внесення змін. Зокрема це стосується Закону України «Про віртуальні активи», оскільки його основу становлять застарілі рекомендації FATF, а також внесення змін до диспозиції статті 209 Кримінального кодексу України, що потребує додаткової кваліфікації – законодавчого закріплення віртуального активу предметом скоєння злочину.

Ключові слова: віртуальні активи, легалізація (відмивання) доходів, злочин, кримінальне право, цивільне право.

Prystash Stepan. Virtual assets as a subject of legalisation (laundering) of criminally obtained money

The article examines the legal character of the concept of "virtual asset" as an object of civil-law relations through the prism of the national legal framework. It analyses the correspondence of the established in domestic legislation definition with the definitions used within the international legal community. It outlines the legislative basis of virtual assets turnover in Ukraine. The author addresses the disposition of Article 209 "Legalization (laundering) of criminally obtained money" of Criminal Code of Ukraine and analyses the possibility of virtual assets' usage as the subject of the crime provided for by the abovementioned article. The research provides a general description of financial transactions with virtual assets' usage as well as outlines a number of criminal mechanisms that could be implemented in order to legalize illegal income obtained using property in the form of virtual assets.

The article analyses the compliance of the Law of Ukraine "On Virtual Assets" and the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction" with international standards of combating the legalization (laundering) of criminal proceeds, primarily the recommendations of the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF) and the Warsaw Convention (2005). It reveals the core of adopted by the lawmaker system of measures in order to prevent and combat the laundering of illegal income, including the use of virtual assets. It substantiates the opinion that some current legal acts need to be improved and amended. In particular, this applies to the Law of Ukraine "On Virtual Assets", as this Law is based on outdated FATF recommendations, as well as there is a need to introduce amendments to the provision of Article 209 of the Criminal Code of Ukraine, which requires an additional qualification – the legal recognition of virtual assets as the subject of abovementioned crime.

Key words: virtual assets, legalisation (laundering) of proceeds, crime, criminal law, civil law.

Вступ. На сьогоднішній день, попри дію правового режиму воєнного стану, Україна залишається однією з країн-лідерів у сфері використання та обігу віртуальних активів. Попит на віртуальні активи не лише не зменшився: ринок віртуальних активів в Україні стрімко адаптувався до

нових реалій та запропонував власникам активів та потенційним інвесторам низку нових можливостей їх використання. В той же час, широкий спектр можливостей реалізації віртуальних активів та неналежний рівень правового регулювання їх обігу в Україні зумовлюють те, що такі активи є

одним із фінансових інструментів здійснення злочинної діяльності у різних сферах суспільно-правових відносин. Правовою природою віртуальних активів зумовлюється дуальність їх статусу: вони одночасно можуть виступати як предметом, так і знаряддям вчинення правопорушень.

До висвітлення питання віртуальних активів та їх обігу у своїх наукових працях протягом останніх років зверталися провідні вітчизняні науковці та практики, зокрема Когут Ю. І., Цибань А. А., Мічурін Є. О., Грицай С. О., Некіт К. Г., Шукліна Н. Г., Іщенко О. П., Нігреєва О. О. та інші. Водночас із збільшенням можливостей для скоєння злочинної діяльності, зростає потреба у теоретичних та практичних дослідженнях механізмів їх реалізації для надання належної правової кваліфікації таких злочинів і напрацювання шляхів та способів протидії їм.

Мета статті полягає у вивченні правової природи віртуальних активів та їх аналізу у статусі предмета правопорушень у сфері господарської діяльності (легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та наукового обґрунтування результатів дослідження застосовано низку загальнонаукових та специфічних методів. Зважаючи на комплексність предмета дослідження, використано так методологічні підходи, як герменевтичний, діалектичний, формально-юридичний, дескриптивний тощо.

Результати дослідження. Ще у 2019 році на зустрічі лідерів країн G20 («Великої двадцятки») активно обговорювалися питання глобальної боротьби з відмиванням коштів, а також можливостей використання віртуальних активів [1]. Актуальність та взаємозв'язок цих двох питань з плином часу тільки зросли, оскільки представники злочинного світу продовжують пошук нових шляхів легалізації своїх доходів, отриманих незаконним шляхом, а віртуальні активи, з огляду на недостатню урегульованість їх обігу, на сьогоднішній день є одним із основних засобів відмивання коштів.

Питання легалізації коштів, здобутих незаконним способом, є масштабною проблемою, з якою стикаються усі країни світу без винятку, а залучення віртуальних активів до схем відмивання нелегальних доходів лише ускладнює процес встановлення походження здобутих в результаті протиправної діяльності коштів, оскільки транзакції з використанням віртуальних активів характеризуються такими властивостями, як анонімність, швидкість та децентралізація [2, с. 274].

Водночас, попри те, що використання віртуальних активів для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, є беззаперечним фактом, вчені та практики, спираючись на сучасне законодавство, продовжують дискусії щодо того, чи можна вважати віртуальні активи предметом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що безпосередньо впливає як на кваліфікацію таких злочинів, так і рішення, ухвалені по ним.

Так, відповідно до статті 209 Кримінального кодексу України, під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом слід розуміти вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [3].

Із диспозиції статті випливає, що предметом вказаного злочину слід вважати кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також права на них.

Аналіз чинного законодавства, перш за все Цивільного кодексу України та двох профільних Законів України – «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про ПВК/ФТ) та «Про віртуальні активи» (далі – Закон про ВА), попри наявні розбіжності у формулюванні та відсутність уніфікації у визначенні поняття «віртуальний актив», дають змогу класифікувати віртуальний актив як об'єкт цивільного права та встановити його правову природу.

Так, відповідно до Закону про ПВК/ФТ, віртуальний актив визначається як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [4]. В той же час, за Законом про ВА, віртуальний актив є об'єктом цивільних прав, нематеріальним

благом, що має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, а також може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [5]. Оскільки стаття 190 Цивільного кодексу України передбачає, що майном як особливим об'єктом слід вважати окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [6], можемо класифікувати віртуальний актив саме як *майно*, що дає нам право розглядати його як предмет правопорушення у сфері господарської діяльності у випадку легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Невичерпним є перелік можливостей використання віртуальних активів у різноманітних злочинних схемах та механізмах із відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Оскільки суть легалізації полягає у маскуванні походження коштів, отриманих злочинним шляхом, та приховуванні їх незаконного походження, зловмисники вигадують численні протиправні фінансові механізми, ключовими елементами яких є введення коштів до фінансових систем, здійснення певної кількості фінансових операцій з метою приховати незаконне походження коштів, а також їх фінальна інтеграція у визначені фінансові системи [7, с. 8].

Так, Мовчан Р. О. та Н. Хак Сіддікі виокремлюють низку найпоширеніших шляхів застосування віртуальних активів для злочинних цілей в якості знаряддя злочинного посягання, серед яких саме для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, можуть бути використані зокрема такі: злочинці можуть використовувати гаманець, до якого не знайомі один з одним люди перераховують свої віртуальні активи, а потім аналогічна сума активів, що належали іншим відправникам, повертається на вихідні рахунки – таким чином розриваються та не простежуються зв'язки між зловмисниками та віртуальними активами, якими вони володіли першочергово; злочинці можуть обмінювати доходи, отримані від злочинної діяльності, на криптовалютних біржах – у такому випадку кошти надходять в кредитний кооператив, а потім переводяться на офшорні рахунки; також у незаконній мережевій торгівлі отримані віртуальні активи можуть бути обмінюваними на товарних біржах, потім їх переводять на карти та знімають через банкомати [8, с. 81]. Думчинок М. та Гоч Л. справедливо зауважують, що популярним на сьогоднішній день способом легалізації злочинних доходів є їх відмивання через сайти з азартними іграми, а злочинці все

частіше використовують ігрову валюту як спосіб збереження віртуальних активів (у такому випадку ігрова валюта купується за криптовалютою, а потім на спеціальних сервісах конвертується у фіатні кошти) [9, с. 187].

Оскільки використання віртуальних активів та їх інтеграція у вітчизняну платіжну систему є невідворотними процесами, законодавець за допомогою Закону про ПВК/ФТ та Закону про ВА уже встановив певні умови та обмеження, покликані протидіяти та знизити ризики використання віртуальних активів у різноманітних фінансових операціях, що гіпотетично можуть бути спрямованими на відмивання нелегальних доходів. Зокрема Розділ III Закону про ВА («Учасники ринку віртуальних активів») чітко визначає перелік суб'єктів ринку віртуальних активів та розмежовує сфери їхньої діяльності, а Розділ IV («Державне регулювання обороту віртуальних активів») цього ж Закону чітко окреслює загальні принципи державного регулювання обороту віртуальних активів в Україні.

О. Нігрєєва відзначає, що положення Закону про ВА, хоча і відповідають рекомендаціям FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей), частково застаріли (національне законодавство спирається на рекомендації FATF, опубліковані у 2019 році, натомість у 2021 році Група частково оновила директиви), тож відповідний Закон потребує модернізації та вдосконалення відповідно до провідних глобальних тенденцій [10, с. 96].

Для контролю за обігом віртуальних активів у частині 1 статті 3 Закону про ПВК/ФТ законодавець імплементував рекомендації FATF із використання ризик-орієнтованого підходу під час здійснення фінансового моніторингу ринку віртуальних активів. Статтею 14 цього ж законодавчого акту встановлюються певні вимоги до інформації, що супроводжує переказ коштів або віртуальних активів. Так, суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен забезпечити супроводження переказів віртуальних активів інформацією про платника (ініціатора) та отримувача переказу, а також здійснити верифікацію платника переказу і запровадити процедури моніторингу переказів. За Законом, у випадках, коли відсутні або неправильно подані дані про платника та отримувача, суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен запровадити процедури ризик-орієнтованого підходу щодо прийняття рішення про здійснення, відхилення чи зупинення переказу коштів, а також повідомити спеціально уповноважені органи [4].

Таким чином, положення Закону про ПВК/ФТ передбачають імплементації Варшавської конвенції (Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року) щодо реалізації необхідних для запобігання легалізації отриманих злочинним шляхом коштів на національному рівні. Конвенцією, як і Законом про ПВК/ФТ, зокрема передбачається необхідність перевіряти учасників правочинів з використанням ризик-орієнтованого підходу, повідомляти про підозри щодо легалізації (відмивання) коштів за умови вжиття суб'єктами первинного фінансового моніторингу застережних заходів, а також уживати допоміжних заходів для виявлення процесу відмивання коштів та запобігання йому.

Висновки. Вітчизняне законодавство, що регламентує сферу обігу віртуальних активів стрімко розвивається та запозичує провідний світовий досвід. В той же час, з огляду на певні розбіжності та відсутність термінологічної уніфікації у низці законодавчих актів, а також недостатню юридичну врегульованість обігу віртуальних активів, зловмисники продовжують пошук шляхів їх використання для скоєння протиправної діяльності, оскільки сучасні технології та основні характеристики віртуальних активів – швидкість, анонімність та децентралізація – дають можли-

вість створювати нові незаконні схеми та механізми, що важко піддаються правовій оцінці.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209 Кримінального кодексу України), все частіше відбувається із залученням віртуальних активів, які, з огляду на те, що в контексті цивільно-правових відносин вважаються майном, виступають предметом такого злочину. Національне законодавство, зокрема Закон «Про віртуальні активи» та «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», попри те, що в цілому відповідають світовим стандартам та забезпечують систему заходів, спрямованих на протидію та боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, залишаються недосконалими та потребують вдосконалення, особливо в частині використання для такої злочинної діяльності віртуальних активів. Так само, як потребує додаткової кваліфікації – законодавчого закріплення віртуального активу предметом скоєння злочину у сфері господарської діяльності, передбаченого статтею 209 Кримінального кодексу України з метою притягнення правопорушників до відповідальності і унеможливлення спекуляцій щодо диспозиції зазначеної статті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. G20 Leaders Issue Declaration on Crypto Assets. Bitcoin.com. 2019. Kevin Helms URL: <https://news.bitcoin.com/g20-leaders-declaration-crypto-assets-commitments/> (дата звернення: 15.07.2023).
2. Когут Ю. І. Технології блокчейн та криптовалюта: ризики та кібербезпека. Київ : Консалтингова компанія «СІДКОН» ; ВД «Дакор». 2022. 316 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 11.08.2023 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 30.06.2023 р. №361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
5. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2047-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 10.06.2023 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 365.
7. Ричардсон І., де Лукас Мартін І. Розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень щодо легалізації (відмивання коштів) : посібник для суддів / за наук. ред. Шукліної Н. Г. та Ішенка О. П. Страсбург, Київ : Національна школа суддів України. 2021. 106 с.
8. Сіддікі Н. Хак, Мовчан Р.О. Криптовалюти та Blockchain-технології у сучасній протиправній діяльності. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. № 1(10). С. 78– 83.
9. Думчиков М. О., Гоч Л. М. Особливості протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів у кіберпросторі: практичний вимір. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів»* (Суми, 18–19 травня 2023 р.). С. 185–188.
10. Нігрєєва О. О. Закон України «Про віртуальні активи» в контексті національної імплементації стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). *Правова держава*. 2023. № 50. С. 91–98.

REFERENCES:

1. Kevin Helms (2019). G20 Leaders Issue Declaration on Crypto Assets. *Bitcoin.com*. Available at: <https://news.bitcoin.com/g20-leaders-declaration-crypto-assets-commitments/> (accessed 15 July 2023). [in Ukrainian].
2. Kohut, Yu. (2022). *Tekhnolohii blokchein ta kryptovaliuta: ryzyky ta kiberbezpeka* [Blockchain technologies and cryptocurrency: risks and cybersecurity]. Kyiv : SIDCON Consulting Company, Dakor Publishing House. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2023, August 11). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Kyiv. (in Ukrainian).
4. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyzhennia : Zakon Ukrainy vid 30.06.2023 r. №361-IKh [On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine №361-IX (2023, June 30)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
5. Pro virtualni aktyvy : Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 r. № 2047-IKh [On Virtual Assets: Law of Ukraine № 2047-IX (2022, February 17)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>. [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 10.06.2023 r. №435-IV [Civil Code of Ukraine. (2023, June 10)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Richardson, Ia., & de Lucas Martin, I. (2021). Rozsliduvannia ta sudovy rozghliad kryminalnykh provadzen shchodo lehalizatsii (vidmyvannia koshtiv) [Investigation and Trial of Criminal Proceedings Regarding Legalisation (Laundering) of Money]. Strasbourg, Kyiv: National School of Judges of Ukraine. [in Ukrainian].
8. N. Khak Siddiki, & Movchan, R.O. (2018). Kryptovaliuty ta Blockchain-tekhnohii u suchasni protyvopravni diialnosti [Cryptocurrencies and Blockchain Technologies in Modern Illegal Activities]. *Bulletin of Student Scientific Society of Vasyl' Stus Donetsk National University*, 1(10), 78–83. [in Ukrainian].
9. Dumchykov, M. O., & Hoch, L. M. (2023). Osoblyvosti protydii lehalizatsii zlochynnykh dokhodiv za dopomohoiu virtualnykh aktyviv u kiberprostorii: praktychnyi vymir [Peculiarities of Counteracting the Legalization of Criminal Proceeds with the Help of Virtual Assets in Cyberspace: a Practical Dimension]. *Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti yevrointegratsiinykh protsesiv : Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 185–188). Sumy. [in Ukrainian].
10. Nihreieva, O.O. (2023). Zakon Ukrainy “Pro virtualni aktyvy” v konteksti natsionalnoi implementatsii standartiv Hrupy z rozrobky finansovykh zakhodiv borotby z vidmyvanniam hroshei (FATF) [The Law of Ukraine “On Virtual Assets” in the context of the FATF standards national implementation]. *Constitutional State*, 50, 91–98. [in English].